

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ЗАСВОЄННЯ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ

Зеленська З.П. Концептуальні засади експериментального дослідження розвитку комунікативних умінь учнів основної школи у процесі засвоєння іншомовної лексики. У статті представлено теоретико-методологічні підходи до експериментального дослідження розвитку комунікативних умінь учнів основної школи у процесі засвоєння іншомовної лексики. Базовими у дослідженні визнано системний, діяльнісний, особистісно-орієнтований та особистісно-комунікативний підходи. Основним методом нашого дослідження є генетико-моделюючий метод. Визначено принципи дослідження.

Ключові слова: комунікативні уміння, методологічні підходи, принципи дослідження, учень основної школи.

Зеленская З.П. Концептуальные основы экспериментального исследования развития коммуникативных умений учащихся основной школы в процессе усвоения иноязычной лексики. В статье представлены теоретико-методологические подходы к экспериментальному исследованию развития коммуникативных умений учащихся основной школы в процессе усвоения иноязычной лексики. Базовыми в исследовании признано системный, деятельностный, личностно-ориентированный и личностно-коммуникативный подходы. Основным методом нашего исследования является генетико-моделирующий метод. Определены принципы исследования.

Ключевые слова: коммуникативные умения, методологические подходы, принципы исследования, ученик основной школы.

Постановка проблеми. Важливою умовою соціалізації індивіда у сучасному світі є оволодіння на достатньому рівні комунікативними уміннями. Добре сформовані комунікативні уміння є джерелом упевненості в успішній трудовій діяльності, сімейному житті, джерелом позитивних емоційних очікувань стосовно особистісної та соціальної сфер. Проблема формування комунікативних умінь знайшла своє висвітлення у багатьох наукових працях, але дослідження розвитку комунікативних умінь учнів основної школи у процесі засвоєння іншомовної лексики не знайшло належного відображення, це й визначило вибір теми дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретико–методологічну основу нашого дослідження становлять: принципи системного підходу в психології (В. Ганзен, Г. Костюк, О. Леонтьєв, Б. Ломов, В. Мерлін та ін.); концепції розвитку особистості як активного суб'єкта життєдіяльності (Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, А. Коваленко, С. Максименко, А. Петровський, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.); генетико-моделюючий підхід до аналізу становлення особистості на різних вікових етапах життя (С. Максименко); філософські та психолого-педагогічні праці про особистість як суб'єкт життєдіяльності і розвитку та праці психологів щодо саморуху і самореалізації, методів і умов розвитку особистості (Л. Виготський, В. Давидова, С. Рубінштейн, Г. Костюк, С. Максименко, І. Бех, О. Киричук, Н. Чепелева, М. Смульсон, В. Моляко, А. Маслоу, Р.

Мей та ін.); положення суб'єктно-діяльнісного підходу до спілкування (О. Бондарчук, А. Добрович, М. Каган, Л. Карамушка та ін.); теорії розвивального навчання та творчої діяльності дитини (Д. Ельконін, Т. Гальперін, В. Давидова, С. Максименко, Ю. Машбиць тощо); положення про визначальну роль процесу спілкування в становленні особистості (Г. Андреева, Л. Анциферова, О. Корніяка, В. Москаленко та ін.); соціально-психологічні праці, присвячені дослідженню спілкування як одного із найважливіших факторів розвитку особистості (В. Ананьєв, Л. Виготський, Б. Ломов та ін.); спілкування як взаємодії, стосунків між суб'єктами, які мають діалогічний характер (Г. Андреева, К. Платонов та ін.); підхід до особистості з позиції розвитку і концептуальне положення про визначальну роль в її становленні процесу спілкування (Л. Анциферова, Г. Костюк, Б. Ломов, С. Максименко, В. М'ясищев, Н. Чепелева).

Мета дослідження полягає у висвітленні концептуальних засад експериментального дослідження психологічних особливостей розвитку комунікативних умінь учнів основної школи.

Виклад основного матеріалу. Для вирішення завдань дослідження були використані загальнонаукові методи:

- теоретичний аналіз філософської, педагогічної, медичної, соціологічної, психологічної та методичної літератури (монографії, періодичні видання, матеріали науково-практичних конференцій, навчальні програми, посібники тощо) та узагальнення отриманої інформації;
- емпіричні методи: психодіагностичні (анкетування, інтерв'ювання, опитування, бесіди); соціометричні (скринінг, моніторинг); прогностичні (експертних оцінок, узагальнення незалежних характеристик тощо); обсерваційні (констатуючий та формуючий експерименти).

У дослідженні розвитку комунікативних умінь учнів основної школи у процесі засвоєння іншомовної лексики ми керувалися загальноприйнятими методологічними підходами в психології. Під загальноприйнятими для нашого дослідження психологічними підходами ми розуміємо системний, діяльнісний, особистісно-орієнтований та особистісно-комунікативний підходи.

На думку Б. Ломова, В. Панфьорова, Н. Беломестнової [2; 10] системний підхід у психології є обов'язковим і він передбачає аналіз:

- 1) багатовимірності об'єкту;
- 2) його багаторівневості та ієрархічності;
- 3) багатовимірну класифікацію його властивостей;
- 4) визнання його полідетермінованості;
- 5) вивчення об'єкту в його розвитку.

М.С. Роговін [8, с. 37] виділив чотири принципи системного підходу:

1. Кожна система, що вивчається, має ознаки цілісності, тобто у неї є якісно нові властивості, що не зводяться до властивостей суми її частин.
2. Система (її будова) детермінована своєю функцією, яку називають системоутворююю. Цей принцип є головним для функціонального підходу, тобто системний підхід включає функціональний.

3. Система перебуває в інформаційній і енергетичній взаємодії з середовищем. Тобто інформаційно-енергетичний підхід також включається в системний підхід.

4. Будь-яка система перебуває в процесі розвитку. Тому генетичний підхід також має бути включений в системний підхід.

Методологічно і концептуально важливим у дослідженні комунікативних умінь учнів основної школи є також діяльнісний підхід, традиційно названий у психології суб'єктно-діяльнісним (П. Гальперин, С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, Y. Engeström, R. Miettinen). Діяльнісний підхід в психології – це система методологічних і теоретичних принципів вивчення психічних феноменів, відповідно до яких основним предметом дослідження є діяльність, що опосередковує усі психічні процеси [6, с. 114-132]. Вважаємо за необхідне підкреслити, що ми розділяємо позицію П.Я. Гальперіна і О. М. Леонтьєва, яка свідчить, що внутрішній план свідомості формується в процесі інтеріоризації спочатку практичних дій, що зв'язують людину зі світом людських предметів [5; 6]. Тому вивчення розвитку комунікативних умінь передбачає експериментальну роботу безпосередньо з суб'єктом спілкування – учнем основної школи, а також з представниками найближчого соціального оточення – сім'єю, колективом, педагогами.

Концепція нашого дослідження базується на розумінні спілкування як особливого виду діяльності, яке має свою структурну організацію, суб'єктивно детермінується і формується під впливом зовнішніх чинників. Відповідно до сучасних тенденцій системно-структурної теорії діяльності (G. Vedny, W. Karwowski), ми розглядаємо комунікативну діяльність як структурно і внутрішньо-організовану і таку, що складається з предмета, потреби, комунікативних мотивів, дій спілкування, завдань, продуктів, функцій, одиниць і форм спілкування [11].

Суб'єктивно-значущими є не тільки інтеріоризовані дії, а й особистісно-значущі мотиви і установки суб'єкта спілкування. Тому наше дослідження концептуально відповідає і основним положенням особистісно-орієнтованого підходу в психології (М. Бєрулава, Є. Бондаревська, І. Зимня, В. Серіков, І. Якиманська тощо). Особистісно-орієнтований підхід передбачає, що всі психічні процеси, властивості і стани розглядаються як притаманні конкретній людині, що вони є похідними від індивідуального і суспільного функціонування людини і визначаються її закономірностями [1; 4]. Особистісно-орієнтований підхід – це принцип особистісної зумовленості всіх психічних явищ людини, її діяльності, її індивідуально-психологічних особливостей [1; 4; 6].

Визначаючи в своєму дослідженні найбільш значущі аспекти особистісно-орієнтованого підходу, ми акцентуємо увагу на суб'єкті – його мотивах, цілях, неповторному психологічному складі, особистості тощо.

Основний метод нашого дослідження – *генетико-моделюючий метод* (за С. Максименком), який має на меті вивчення саме цілісної особистості, що саморозвивається. Аналітична складова генетико-моделюючого методу спрямована на виокремлення змістових рухливих одиниць генези і самомоделювання.

Принципи побудови генетико-моделюючого методу:

- принцип аналізу за одиницями: вивчення на основі логіко-психологічного аналізу суперечливої одиниці – нужди, яка тримає в собі абстракції в нерозвиненій формі примат цілого: біологічного і соціального);
- принцип єдності біологічного і соціального: відкриває дійсну сутнісну природу витоків активності особистості, вивчення онтогенезу від його початку, дослідження механізмів виникнення потреб і нужди (розгляд існування особистості як становлення здатної до саморозвитку вихідної біо-соціальної єдності);
- принцип креативності: «зустріч» нужди з численними і різноманітними об'єктами і явищами не просто породжують потреби, вони зумовлюють цілепокладання та розвиток власних і унікальних засобів досягнення цілей; креативність є вищою формою активності особистості і означає її прагнення виразити свій внутрішній світ;
- принцип рефлексивного релятивізму: фіксує принципову неможливість встановлювати точні виміри і фіксувати остаточно вищі унікально-творчі вияви особистості;
- принцип єдності експериментальної і генетичної ліній розвитку особистості: поєднання генетичної лінії розвитку з експериментальною можливе не шляхом формування (привласнення здібностей), а шляхом створення в експерименті особливих умов розгортання і «уповільнення» становлення цілісних одиниць аналізу. Це має відбуватися на тлі різноманітних (але фіксованих) можливостей для самоделювання. Психічні явища людини не існують окремо і розрізнено, у своїй сукупності вони складають унікальний і неповторний візерунок – психологічну цілісність (міжфункціональну психологічну систему) [7].

Узагальнюючи концептуальні підходи до експериментального вивчення розвитку комунікативних умінь учнів основної школи у процесі засвоєння іншомовної лексики, слід виділити також наступні принципи: цілісності, функціональної детермінованості комунікативної діяльності та її підсистем, відображення, детермінізму, генетичний, єдності свідомості і діяльності.

Принцип цілісності. Комунікативна діяльність має низку особливостей, що відрізняють її від інших. Її реалізацію забезпечують різні структурні компоненти: комунікативні мотиви і потреби, комунікативні вміння, засоби, вміння планувати і прогнозувати ситуацію спілкування тощо. Відповідно у випадку несформованості або порушенні у функціонуванні одного або декількох з цих компонентів, комунікативна діяльність як система втрачає свою цілісність, та її функціонування набуває деструктивного характеру.

Принцип функціональної детермінованості комунікативної діяльності та її складових. Цей принцип у формулюванні «єдності будови і функцій органу» був закладений ще у діалектико-матеріалістичних принципах психології [1; 3]. Функція системи (або підсистеми) є утворюючим її фактором (системоутворюючим фактором – СОФ). Тобто комунікативна діяльність, маючи цілі і спрямованість, передбачає таку ж функціональну спрямованість кожного з її елементів.

Принцип детермінізму визначає психічні явища як похідні від зовнішнього впливу. Проте зовнішня причина діє, завжди змінюючись через внутрішні умови, що в підсумку може призводити до різних ефектів. До внутрішніх умов

відносяться і біологічно, і соціально обумовлені індивідуальні характеристики людини: властивості її вищої нервової діяльності (ВНД) й адаптаційних механізмів, вік, рівень і характер освіти, ступінь включеності в соціальні та міжособистісні стосунки тощо. В умовах психічного і мовленнєвого дизонтогенезу на індивіда впливають і негативні (відхилення у розвитку та їхні наслідки), і позитивні (навчання, корекція) фактори, які змінюються через названі вище та інші внутрішні умови. У той же час феномен відхилення у розвитку сам по собі є особливим класом внутрішніх умов. Для дослідника це складна взаємодія зовнішніх причин і внутрішніх умов може обмежувати ступінь психологічної прозорості поведінки людини з певним порушенням у розвитку [5; 9].

Згідно з принципом єдності свідомості (психіки) і діяльності, психіка розвивається і реалізується в процесі зовнішньої матеріальної діяльності людини, складаючи її внутрішній план. При цьому предметна діяльність перетворюється в психічну (інтеріоризація) і навпаки (екстеріоризація). Психіка безпосередньо сприйматися не може, але, аналізуючи зовнішні прояви внутрішніх процесів, ми вивчаємо її опосередковано. Відповідно і відхилення психічного розвитку не можна тлумачити тільки за зовнішніми проявами, слід аналізувати і внутрішні механізми мотивації/планування/реалізації діяльності. Зв'язок свідомості і діяльності не має прямого характеру [6; 9].

Організація і реалізація дослідження розвитку комунікативних умінь учнів основної школи у процесі засвоєння іншомовної лексики відповідно до зазначених методологічних підходів та принципів дозволить виділити не тільки закономірності, пов'язані з функціонуванням кожного структурного компонента, а й виявити суб'єктивні тенденції та взаємозв'язок із зовнішніми факторами: сім'єю, колективом ровесників, педагогами.

Висновки. Таким чином, під час дослідження розвитку комунікативних умінь учнів основної школи у процесі засвоєння іншомовної лексики ми керувалися загальноприйнятими методологічними підходами в психології: системним, діяльнісним, особистісно-орієнтованим та особистісно-комунікативним. Основним методом нашого дослідження є генетико-моделюючий метод, який має на меті вивчення саме цілісної особистості, що саморозвивається. Принципи побудови генетико-моделюючого методу: принцип аналізу за одиницями, єдності біологічного і соціального, креативності, рефлексивного релятивізму та єдності експериментальної і генетичної ліній розвитку особистості. Також ми спиралися на наступні принципи: цілісності, функціональної детермінованості комунікативної діяльності та її підсистем, детермінізму, єдності свідомості і діяльності.

Перспективи подальших досліджень полягають в експериментальному дослідженні розвитку комунікативних умінь учнів основної школи у процесі засвоєння іншомовної лексики.

Список використаних джерел

1. Асмолов А.Г. Психология личности. Принципы общепсихологического анализа: Учебник. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 367 с.

2. Барабанщиков В. А. Б. Ф. Ломов: системный подход к исследованию психики // Психологический журнал. – 2002. – Т.23. – №4. – С. 27-28.
3. Беломестнова Н. В. Системный подход в психологии // Вестник Оренбургского государственного университета, 2005, №10. – С. 43-54.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология: учебник для вузов. 2-е изд., доп., испр. и перераб. – М., 2000. – 384 с.
5. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики.3-е изд. – М.: Изд-во МГУ, 1972. – 576 с.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Смысл, Академия, 2005. – 352 с.
7. Максименко С.Д. Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід: монографія / С.Д. Максименко. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2003. – 592 с.
8. Роговин М.С. Структурно-уровневые теории в психологии: методологические основы. – Ярославль: ЯрГУ, 1977. – 79 с.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: в 2 т. – М.: Педагогика, 1989. – 424 с.
10. Яковенко О.В. Системне мислення як творчий підхід до вирішення проблем // Наук. зап. НаУКМА. Серія Пед. психол. науки та соц. робота. – 2008. – Т.84. – С. 55-57.
11. W.Karwowski, G.Bedny. A Systemic-Structural Theory of Activity: Applications to Human Performance and Work Design.- CRC Press, 2006.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Asmolov A.G. Psihologija lichnosti. Principy obshhepsihologicheskogo analiza: Uchebnik. – М.: Izd-vo MGU, 1990. – 367 s.
2. Barabanshnikov V. A. B. F. Lomov: sistemnyj pohod k issledovaniju psihiki // Psihologicheskij zhurnal. – 2002.- Т.23. – №4. – S. 27-28.
3. Belomestnova N. V. Sistemnyj podhod v psihologii // Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta, 2005, №10. – S. 43-54.
4. Zimnjaja I.A. Pedagogicheskaja psihologija: uchebnik dlja vuzov. 2-e izd., dop., ispr. i pererab. – М., 2000. – 384 s.
5. Leont'ev A.N. Problemy razvitija psihiki.3-e izd. – М.: Izd-vo MGU, 1972. – 576 s.
6. Leont'ev A.N. Dejatel'nost'. Soznanie. Lichnost'. – М.: Smysl, Akademija, 2005. – 352 s.
7. Maksimenko S.D. Psihologija uchinnja ljudini: genetiko-modeljujuchij pidhid: monografija / S.D. Maksimenko. – К.: Vidavnichij Dim «Slovo», 2003. – 592 s.
8. Rogovin M.S. Strukturno-urovnevye teorii v psihologii: metodologicheskie osnovy. – Jaroslavl': JarGU, 1977. – 79 s.
9. Rubinshtejn S.L. Osnovy obshhej psihologii: v 2 t. – М.: Pedagogika, 1989. – 424 s.

10. Jakovenko O.V. Sistemne mislennja jak tvorchij pidhid do virishennja problem // Nauk. zap. NaUKMA. Serija Ped. psihol. nauki ta soc.. robota. – 2008. – T.84. – S. 55-57.
11. W.Karwowski, G.Bedny. A Systemic-Structural Theory of Activity: Applications to Human Performance and Work Design. – CRC Press, 2006.

Zelenska Z.P. Conceptual bases of experimental research on the communicative skills development of the basic school students in the process of foreign vocabulary development. The article presents theoretical and methodological approaches to the experimental research of the development of communicative skills of basic school students in the process of learning foreign vocabulary. Basic in the study recognized systemic, activity, person-oriented and person-communicative approaches.

The main method of our study is the genetic modeling method, which aims to study the self-developing personality who is self-evolving.

The principles of constructing a genetic modeling method: the principle of analysis by units, the unity of biological and social, creativity, reflexive relativism, and the unity of the experimental and genetic lines of personality development.

We also relied on the following principles: integrality, functional determinism of communicative activity and its subsystems, reflection, determinism, genetic, unity of consciousness and activity.

The organization and realization of the research on the development of communicative skills of basic school students in the process of mastering foreign vocabulary in accordance with the above mentioned methodological approaches and principles will allow to distinguish not only the patterns related to the functioning of each structural component, but also to identify subjective tendencies and interconnections with external factors: family, classmates, teachers.

Key words: communicative skills, the principles of diagnostics, methodological approaches, basic school pupils.

УДК 159. 938

Клименко В.В.

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНА АСИМЕТРІЯ ПІВКУЛЬ МОЗКУ І СЕРВОМЕХАМІЗМИ У ЗДІЙСНЕННІ НАМІРУ ЛЮДИНИ

Клименко В.В. Психофізіологічна асиметрія півкуль мозку і сервомеханізми у здійсненні наміру людини. Дихотомічний аналіз поняття «психіка» виявив, що його обсяг ділиться на два суперечливі один одному видові поняття: чуттєво-інтуїтивні і дискурсивно-логічні органи, якими людина утворює відповідно до функцій дві картини довкілля в одному образі. Єдність органів психіки і їхня протилежність спонтанно позначається: антагонізмом – гальмування, придушення і руйнування; синергізмом – комбінованого впливу, що переважає сили окремого органу і діє в одному напрямку; протагоністом – двох перших, режисера і укладача дій і вчинків.

Між відображенням і створенням літер рухами руки тягнуться спонтанні процеси подолання перекручень, доповнення форм літер і відновлення їхньої гармонії інтуїцією, які залагоджують сервомеханізми: чуттєвими – сенсорні, перцептивні і смислові корекції; дискурсивними – уточнення означень властивостей предмета дій, системи суджень і символізації його досконалості.

Найвиразніше симетрія органів психіки відгукується у манері почерку людини: чуттєво-інтуїтивний орган регулює швидкісні рухи лівої руки і хилить літери вліво, дискурсивний – правою і повертає вправо, а протагоніст «ставить» прямовисно або виписує їх колами.